

Η ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ.

ΔΡΑΣΕΩΝ ΡΟΕΣ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ*

Ελένη Μήτσου

Η εγκατάλειψη ή η καταστροφή παλιών βιομηχανικών συνόλων του τόπου μας, μαζί με ό,τι αυτά περιείχαν ή παρήγαν, είναι φαινόμενο που το διαπιστώνουμε με μια ματιά γύρω μας. Είναι και αυτό αποτέλεσμα των σημαντικών μεταλλαγών που πραγματοποιούνται σήμερα στην οργάνωση της κοινωνίας μας, αντίκτυπος των οικονομικών και παραγωγικών αναδιαρθρώσεών της που υπαγορεύτηκαν από το νέο αναπτυξιακό πρότυπο που διέδωσε η «παγκοσμιοποίηση», αλλά και αναπόφευκτη απόρροια των ξέφρενων ρυθμών της τεχνολογικής ανανέωσης της εποχής μας.

Έτσι, παλιά εργοστάσια που έχουν κλείσει, καθώς οι βιομηχανικές δραστηριότητές τους μετεγκαταστάθηκαν αλλού – είτε γιατί οι παραγωγικές μονάδες τους εκσυγχρονίστηκαν, είτε γιατί αναζητήθηκαν φθηνά εργατικά χέρια, είτε και για τα δύο – καταρρέουν, σαπίζουν, γκρεμίζονται, δημιουργώντας προβληματικά κενά στο δομημένο περιβάλλον των πόλεων που, κατά κανόνα, τα πλαισιώνουν.

Ένα από αυτά, το βιομηχανικό συγκρότημα της Εταιρείας Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων της Δραπετσώνας, βρίσκεται στην εξώτερη

βορειοδυτική άκρη του πειραϊκού προλιμένα, σε ένα χώρο μοναδικό λόγω της γεωγραφικής του θέσης. Αποτελεί μέρος του σημερινού λιμενοβιομηχανικού μετώπου του Πειραιά, στο οποίο ανήκουν και οι όμορες σε αυτό εγκαταστάσεις της MOBIL και το εργοστάσιο τσιμέντων της ΑΓΕΤ, που βρίσκεται υπό απαλλοτρίωση. Καταλαμβάνει έκταση 250.000 μ², με 102.000 μ² δομημένη επιφάνεια κτηρίων και μηχανών διαφορετικών χρονικών περιόδων, χαρακτηριστικών δειγμάτων της κατασκευαστικής πρακτικής της εταιρείας Λιπασμάτων και αναμφισβήτητων μοναδικών μνημείων της βιομηχανικής κληρονομιάς της Ελλάδας. Σε αυτή περιλαμβάνονται και τα κτήρια των παλιών σφαγείων της πόλης, το αξιολόγο κτήριο του Ινστιτούτου Χημείας Ν. Κανελλόπουλου και τα θεμέλια ενός αρχαίου λιμενικού κτίσματος. Στο βόρειο περιγράμμα της εκτείνεται η περιοχή παλιού εργατικού οικισμού, που δημιουργήθηκε από την εταιρεία Λιπασμάτων για το εργατικό και το υπαλληλικό προσωπικό της, και από τον οποίο μόνο ένα κτήριο διασώζεται.

Το εργοστάσιο της Δραπετσώνας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της χημικής δραστηριότητας της χώρας μας, όταν η Ελλάδα επιχειρούσε μεταπολεμικά να υλοποιήσει το αναπτυξιακό της όραμα και να αναγεννηθεί οικονομικά πάνω σε ένα βιομηχανικό μοντέλο. Εί-

ναι γι' αυτό από τους κυριότερους μάρτυρες μιας ιστορικής περιόδου όπου το φαινόμενο της εκβιομηχάνισης οργάνωσε στον ελληνικό χώρο τις παραγωγικές διαδικασίες και σχέσεις, διαμόρφωσε συλλογικές κοινωνικές συνειδήσεις και συμπεριφορές, συγκρότησε τους πρώτους πυρήνες εργατικής τάξης από τις εξαθλιωμένες προσφυγικές ομάδες του '22, αλλά και επέδρασε ποικιλοτρόπως στην ανάπτυξη του αστικού ιστού των πόλεών μας, μεγεθύνοντάς τις πληθυσμιακά και εκβιάζοντας την άναρχη συγκρότηση της αστικής δομής τους.

Ειδικά στην περίπτωση του εργοστασίου Λιπασμάτων, η φυσική του παρουσία κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου της Δραπετσώνας εμπόδιζε την πόλη που το πλαισίωσε να αποκτήσει μια φυσική ποιοτική απόληξη στη θάλασσα. Αυτή θα την εκτόνωνε, θα την εμπλούτιζε λειτουργικά και θα της έδινε την ευκαιρία να διαμορφώσει μια υγιή σχέση με το άμεσο φυσικό της περιβάλλον, να αναπτυχθεί ισόρροπα, ίσως χωρίς τις ελλείψεις σε κοινωνικό εξοπλισμό, χώρους πρασίνου, άθλησης και αναψυχής που παρουσιάζει σήμερα. Η θάλασσα, που έχει επιδείξει ευεργετικές δράσεις στην ανάπτυξη άλλων παραθαλάσσιων πόλεων, θυσιάστηκε στη βιομηχανική δραστηριότητα.

Το εργοστάσιο, αφού κάλυψε έναν αιώνα περίπου απρόσκοπτης

* Διπλωματική εργασία στη Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ. Επιβλέπων: Τάσης Παπαϊωάννου. Σύμβουλος: Μαρία Μαυρίδου.

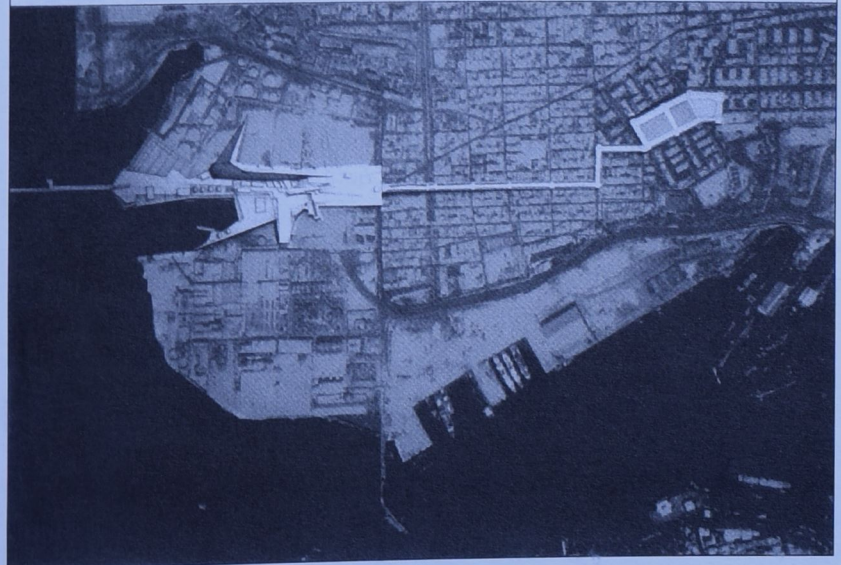
ζωής, περνώντας από την πλήρη εκβιομηχάνιση στην αποβιομηχάνιση και γνωρίζοντας τις απεγνωσμένες προσπάθειες ελέγχου του περιβαλλοντικού προβλήματος που δημιουργήσε, έκλεισε οριστικά το 1999. Έκτοτε η Πρότυπος Κτηματική Τουριστική Α.Ε., η σημερινή ιδιοκτήτρια εταιρεία, προχωρεί σταδιακά στην ολοκληρωτική ισοπέδωσή του για να αξιοποιήσει τουριστικά το ιδιαίτερα ακριβό οικόπεδό του. Άλλωστε πρόκειται για μια από τις πλέον δυναμικά αναπτυσσόμενες περιοχές του Λεκανοπεδίου στο επίπεδο αξιών γης, καθώς διαθέτει τις πολεοδομικές και φυσικές προϋποθέσεις – λόγω της κεντρικής και παράκτιας θέσης του – για την ανάπτυξη ενός σύγχρονου πόλου ποικίλων επιχειρηματικών, πολιτιστικών και άλλων αστικών δραστηριοτήτων. Είναι προφανές ότι η περίπτωση του βιομηχανικού συγκροτήματος της Δραπετσώνας δεν είναι απλή. Επωμίζεται μέρος από το αναπτυξιακό βάρος μιας εξαντλητικά συγκεντρωτικής πρωτεύουσας, που στο τέλος του 2004 εξέρχεται από τη δίνη του ολυμπιακού έτους αλλά εισέρχεται στη δίνη του ανταγωνισμού των «παγκοσμιοποιημένων» πόλεων για τη διαβαλκανική κυριαρχία.

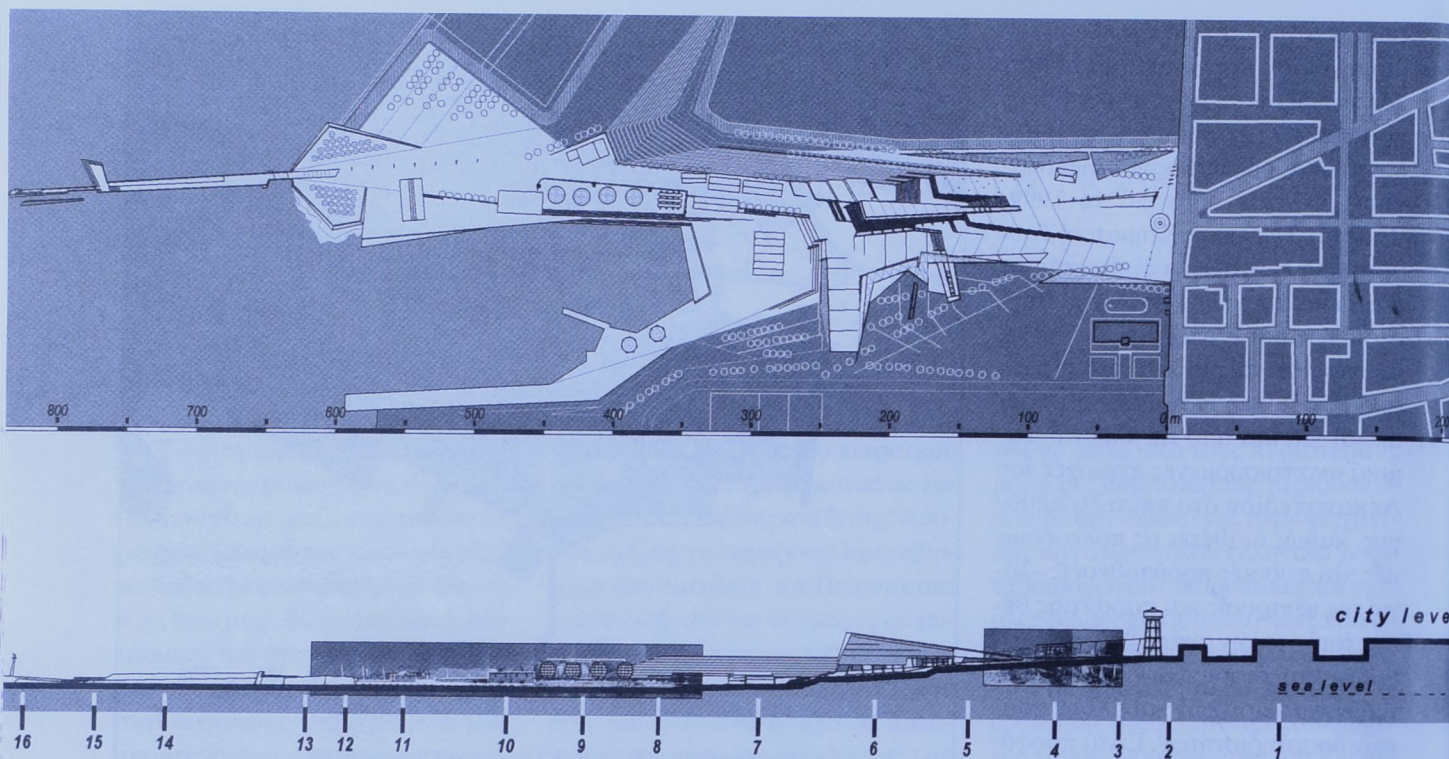
Σημαντικές επεμβάσεις και ριζικές αλλαγές υλοποιούνται στην περιοχή. Πρόκειται για τη σταδιακή απομάκρυνση των εμπορικών χρήσεων από τον προλιμένα για να διευρυνθεί το επιβατικό λιμάνι, καθώς και την κατασκευή ενός νέου κυκλοφοριακού άξονα υπερτοπικής σημασίας που θα το συνδέει με τη δυτική Αττική. Παράλληλα, διερευνάται από τον Οργανισμό Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας η δυνατότητα ανάπλασης της λιμενοβιομηχανικής ζώνης και της πολεοδόμησής της εκτός σχεδίου έκτασης του εργοστασίου, με στόχο

ΟΙ ΠΡΟΣΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

1 ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΖΩΝΗ
(ΑΓΕΤ, MOBIL, BP)	ΚΕΛΥΦΗ (ΥΠΑΡΧΟΥΣΕΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΔΟΜΕΣ)
2 ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΘΥΛΑΚΕΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ, ΕΜΠΟΡΙΟ,
ΥΠΑΙΘΡΙΟΙ ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ
3 ΠΡΟΛΙΜΕΝΑΣ
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΕΠΙΒΑΤΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΥ,
ΠΡΟΒΛΗΤΑ ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΩΝ	ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΣ
ΠΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ	ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ
	ΣΤΑΣΗ ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ

την οικονομική, περιβαλλοντική και κοινωνική αναβάθμιση της περιοχής τόσο προς όφελος των κατοίκων, αυτών που επί χρόνια επάνδρωναν το εργοστάσιο και πρώτοι δέχτηκαν τις συνέπειες της αποβιομηχάνισης, όσο και προς όφελος του συγκροτήματος της Αττικής. Εξάλλου τα μεγέθη των χώρων της δίνουν τη δυνατότητα να αποκτήσει η Ελλάδα ένα κέντρο μητροπολιτικής εμβέλειας, με λειτουργίες ελκυστικές ακόμη και για ένα διεθνές κοινό υψηλών απαιτήσεων. Αυτή η ανάπλαση θα σήμαινε νέο κατακερματισμό της γης στους δικαιούχους (ιδιοκτήτρια εταιρεία, ΟΛΠ) και απόδοση ενός ποσοστού της στο Δήμο Δραπετσώνας για κοινόχρηστους και αθλητικούς χώρους.

Έτσι, ένας βιομηχανικός τόπος που κατακερματίζεται, ξηλώνεται, αποχαρακτηρίζεται, ζητά τον επανπροσδιορισμό του. Και μια πόλη με σημαντικές ελλείψεις σε κοινωνικό εξοπλισμό και ελεύθερους χώρους

οφείλει να αξιοποιήσει την ευκαιρία που της δίνεται να ανακτήσει το χαμένο της μέτωπο στη θάλασσα.

Λίγο πριν την ολοκληρωτική αποπέδωση του εργοστασίου από τα μεγαλύτερα σχέδια των ιδιοκτητών, η παρακάτω πρόταση επιχειρεί να δείξει ότι η πόλη, η «δύστροπη», εσωστρεφής, υποβαθμισμένη πόλη, μπορεί να βρει τις διεξόδους της, αποφεύγοντας την τραγική ασυνέχεια μιας πλήρους καταστροφής. Κάθε τμήμα αυτού του συγκροτήματος, με τη δική του ιστορική σημασία, ανάλογη της ηλικίας του, τη συμβολική του αξία για τις μνήμες που εμπεριέχει, το κατασκευαστικό και αρχιτεκτονικό του ενδιαφέρον, κρατά ένα σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της συνολικής εικόνας του χώρου. Το σύνολο των κτηρίων, των μηχανών και των λοιπών κατασκευών συγκροτούν μια ολότητα πολυδιάστατης αξίας που σφραγίζει την ιδιαιτερότητα του τόπου.

Η αναγνώριση και ο σεβασμός αυτής της ιδιαιτερότητας, βασική προϋπόθεση οποιασδήποτε αρχιτεκτονικής διερεύνησης σε αυτό τον τόπο, οδήγησαν στην ανάγκη αποσαφήνισης πρωταρχικών επιλογών και αρχών σχεδιασμού, ενώ η πολεοδομική ανάλυση της ευρύτερης περιοχής (χρήσεις γης, πυκνότητα πόλης, δίκτυα υποδομής, οδικό δίκτυο, συγκοινωνιακοί άξονες, κοινωνικός εξοπλισμός, δίκτυο ελεύθερων χώρων και χώρων πρασίνου κ.λπ.) στη λήψη αποφάσεων για όλη την έκταση του εργοστασίου.

Έτσι, ως προς:

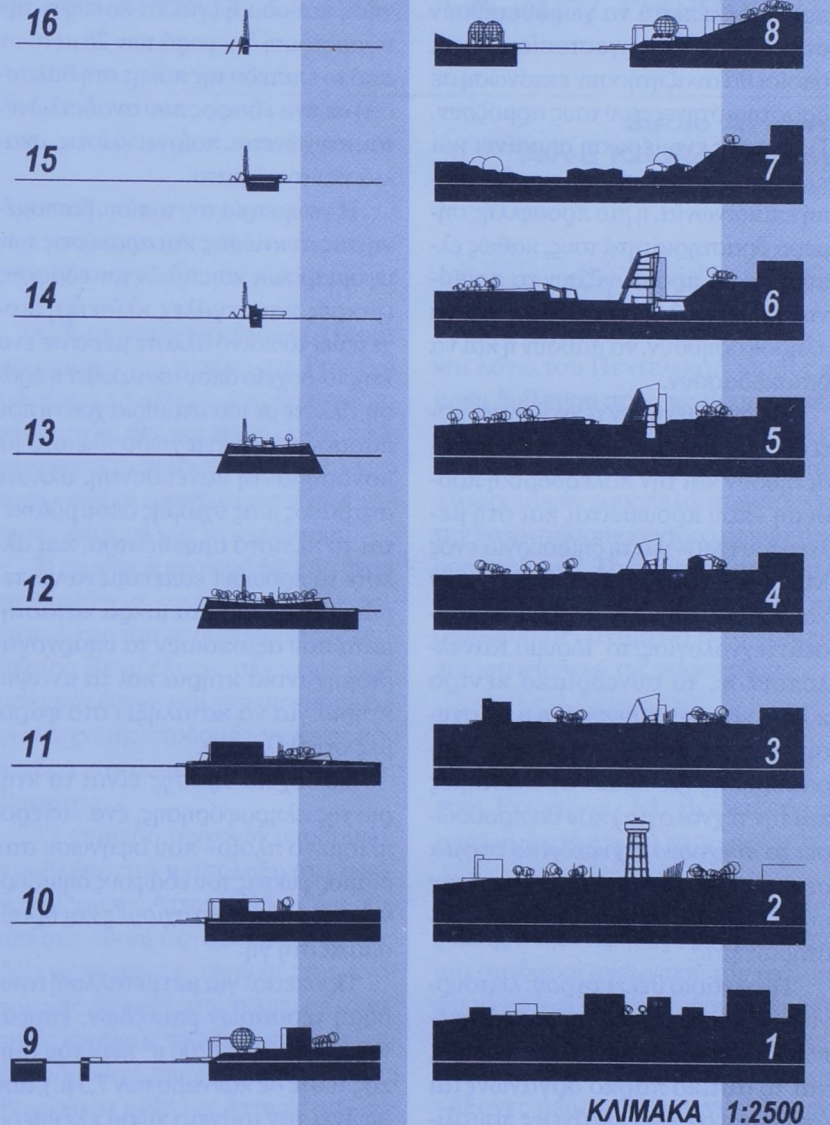
α) τη διατήρηση ή κατεδάφιση κτηρίων και τις χρήσεις των κελυφών: ελήφθησαν υπόψη οι προτάσεις του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας για τον καταμερισμό της γης και η μελέτη του ερευνητικού προγράμματος του ΕΜΠ, η οποία με γνώμονα την ιστορική και αρχιτεκτονική

αξία και τη δυνατότητα επανάχρησης διατηρεί τα πιο αξιολογήσιμα κτήρια, που εξασφαλίζουν και τη συνοχή του συνόλου, και προωθεί για αυτά την πολυλειτουργικότητα ως μόνη λύση για την ομαλή ένταξή τους στον υπάρχοντα πολεοδομικό ιστό. Προτείνεται έτσι ένα ευρύ φάσμα λειτουργιών πολιτισμού, ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας για τις πρώην βιομηχανικές μονάδες, που εκτείνεται σε μια περιφέρεια με χρήσεις κατοικίας, αναψυχής, άθλησης, εξοπλισμού πόλης και τουρισμού.

β) τις προσβάσεις και την πολιτική των κυκλοφοριακών ρυθμίσεων: αποθαρρύνεται η είσοδος οχημάτων Ι.Χ., ενισχύεται η πρόσβαση με δημόσιο μεταφορικό μέσο, προβλέπονται χώροι στάθμευσης και δρόμοι ήπιας κυκλοφορίας σε άξονες προσέγγισης.

γ) το ρόλο και την ποιότητα των ελεύθερων χώρων και των χώρων πρασίνου: προβλέπεται μια ενιαία ζώνη πρασίνου να πλαισιώνει τη νέα οδική αρτηρία, αποτελώντας τον κορμό ενός δικτύου που ενοποιεί τους σημερινούς σκόρπιους θύλακες πρασίνου. Ένας διευρυμένος υπαίθριος χώρος, αυτός που προτείνεται να αποδοθεί στο Δήμο (40% τής υπό ένταξη έκτασης), εξασφαλίζει την απρόσκοπτη κίνηση πεζών σε μια ελεύθερη κάθοδο από τον αστικό ιστό στη θάλασσα και αποτελεί τη ζώνη των περαιτέρω αρχιτεκτονικών επεμβάσεων.

Πρόκειται για μια ακίδα στεριάς (για να χρησιμοποιηθεί ένας όρος πιο εποπτικός), που ως μια απόλυτη ως προς την καθαρότητά της χειρονομία εισβάλλει με τη μορφή λιμενοβραχίονα στη θάλασσα. Αυτή η στενή λωρίδα γης οριοθετείται από μια φυτεμένη πλάτη στα βόρεια, που φέρει την υπάρχουσα έντονη κλίση του εδάφους, τη γραμμή των διατηρητέων βιομηχανικών κτηρίων στα νότια, το

όριο της πόλης στα ανατολικά και την ακτογραμμή στα δυτικά. Είναι το μέσο που διοχετεύει τις τάσεις της πόλης σε δύο παράκτιες ζώνες εκτόνωσης και φέρει το λειτουργικό φορτίο του υπαίθριου χώρου που εμπλουτίζεται με τις νέες χρήσεις υπαρχόντων ή νέων κελυφών.

Πολιτιστικές εκδηλώσεις, δραστηριότητες αναψυχής και η ενημέρωση-πληροφόρηση συγκροτούν το λει-

τουργικό άξονα γύρω από τον οποίο οργανώνεται ένα ενδιαφέρον πλαίσιο αστικού περιπάτου που αναπτύσσεται γραμμικά σε μήκος 750 μέτρων. Το κοινό στο οποίο απευθύνεται ο περίπατος είναι οι κάτοικοι της γύρω περιοχής, αλλά και όλου του Λεκανοπεδίου, που επιθυμούν στον ελεύθερο χρόνο τους να κινηθούν δίπλα στη θάλασσα. Είναι όμως και μια σημαντική ομάδα νέων που θα φοι-

τούν στους χώρους ανώτατης εκπαίδευσης τεχνολογικής κατεύθυνσης, που προβλέπεται να χωροθετηθούν στην έκταση του εργοστασίου, και οι οποίοι θα αναζητήσουν εκτόνωση σε δραστηριότητες που τους αρμόζουν. Γι' αυτούς ενημέρωση σημαίνει και ηλεκτρονική πρόσβαση και δικτυακή επικοινωνία, η πιο προσφιλή σήμερα δραστηριότητά τους, καθώς ελκύονται να προσεγγίσουν τα προϊόντα της τεχνολογικής αιχμής για να πληροφορηθούν, να μάθουν ή και να διασκεδάσουν.

Με δεδομένη την τεχνολογική κατεύθυνση των σχολών που θα χωροθετηθούν και την πολεοδομική πρόθεση –που προωθείται και στη μελέτη του ΕΜΠ– για τη δημιουργία ενός Μεσογειακού Κέντρου Επιστήμων και Τεχνών στην περιοχή (με το μυστήριο τεχνολογίας, το Ίδρυμα Κανελλόπουλου, το συνεδριακό κέντρο κ.λπ.), είναι ενδεδειγμένη η ενίσχυση ενός πυρήνα ηλεκτρονικής πληροφοροφόρησης (με πεδίο τις επιστήμες και την τεχνολογία) που θα προσδώσει το *σύγχρονο τεχνολογικό στίγμα* σε μια περιοχή που μέχρι χτες ήταν σήμα-σύμβολο της βιομηχανικής δραστηριότητας.

Το σενάριο θέλει τη *ροή*: λειτουργιών, κοινωνικών δράσεων, ανθρωπών, δραστηριοτήτων, πληροφοριών, και το αστικό πάρκο οργανώνεται από λειτουργικές επιφάνειες που ολισθαίνουν η μία σε σχέση με την άλλη: από την είσοδο από την πόλη, στο πάρκο της εργατιάς (ο χώρος της κατοικίας που έχει απομείνει από τον εργατικό συννοικισμό) και στο υπαίθριο αμφιθέατρο ή την υπαίθρια έκθεση, και από εκεί στην προτεινόμενη κλειστή αγορά προϊόντων τεχνολογικής αιχμής, τα αναψυκτήρια και τα περίπτερα, μέχρι τους φυτεμένους χώρους, τις υπάρχουσες σφαιρικές δεξαμενές με τις κερκίδες στάσης που βυθίζονται στο νερό και τα

αγκυροβόλια των σκαφών, παντού ο ίδιος κοινός παρονομαστής, μια κίνηση καθοδική (για να καλύψει την υψομετρική διαφορά των 26 μέτρων από το επίπεδο της πόλης στη θάλασσα) σε ένα έδαφος που αναδιπλώνεται, πτυχώνεται, παίρνει κλίσεις, σκαλιά και ανοίγματα.

Η γεωμετρία του τοπίου, βασισμένη στις *πυκνώσεις* και *αραιώσεις* των υψομετρικών καμπυλών του εδάφους (μικρές και μεγάλες κλίσεις), διοχετεύει το κοινό άλλοτε μέσα σε ένα κτήριο-δοχείο όπου ακολουθεί η δράση, άλλοτε σε μια υπαίθρια χοάνη που παρασύρει σε ένα χώρο κλειστό με μονοσήμαντη κατεύθυνση, άλλοτε στο βάθος μιας σχισμής όπου βρίσκεται το κλειστό αμφιθέατρο, και άλλοτε το προωθεί εσπευσμένα να περάσει ανάμεσα στα μικρά καταστήματα που αξιοποιούν τα υπάρχοντα βιομηχανικά κτήρια και τα αναψυκτήρια για να καταλήξει στο φάρο, μες στη θάλασσα.

Το *δοχείο δράσης* είναι το κτήριο της πληροφοροφόρησης, ένα «υπεροπλισμένο πλοίο» που σφήνωσε στις διαμορφώσεις του εδάφους δημιουργώντας και το ίδιο σχισμές και θραύσματα στη γη.

Πρόκειται για μια μεταλλική ανωδομή τεσσάρων επιπέδων, επιφάνειας κάλυψης 1200 μ² περίπου (μήκος 100 μ. σε κάναβο των 7,5 μ.), που αφήνει τον ισόγειο χώρο ελεύθερο στις υπαίθριες διελεύσεις. Η κίνηση διοχετεύεται μέσω μιας γραμμικής ράμπας στο εσωτερικό ενός τριγωνικού πρίσματος και προωθείται με ελεύθερες γραμμικές κλίμακες στα τρία ανώτερα επίπεδα, όπου οργανώνονται οι βασικές λειτουργικές επιφάνειες πληροφοροφόρησης. Τρεις πυρήνες κατακόρυφων κινήσεων (κλιμακοστάσια και ανελκυστήρες) συνδέουν το κατώτερο επίπεδο της διοίκησης αλλά και τον ημιυπόγειο χώρο ενός κλειστού αμφιθεάτρου με τα

ανώτερα. Η κατασκευή του είναι εξ ολοκλήρου μεταλλική, φέρει περιστρεφόμενα μανδύα στη νότια και τη δυτική όψη (κινητές περσίδες) και τυφλή βορινή πλάτη από προκατασκευασμένο σκυρόδεμα.

Σε άξονα σχετικά παράλληλο μια μεταλλική *τεθλασμένη γραμμή*, ένα ισόγειο κτήριο συνολικής επιφάνειας κάλυψης 800 μ², με διαφοροποιημένο περίγραμμα εγγάρσιων τομών (στρεβλή μορφή στο χώρο), αποτελεί το χώρο μιας κλειστής αγοράς προϊόντων που είναι άμεσα συνδεδεμένα με την τεχνολογία. Η ελαφριά μεταλλική της κατασκευή με τα μεταλλικά πανέλα πλήρωσης και τις περσίδες της δίνει τη δυνατότητα και για ημιυπαίθρια λειτουργία. Άμεσα προσαρτημένα σε αυτήν, τρία υπόσκαφα μπετονένια κουτιά, με κεκλιμένες οροφές για να εξασφαλίζουν φωτισμό από την οροφή, αποτελούν μεγάλους χώρους προβολής-έκθεσης. Η κίνηση του κοινού στο εσωτερικό αυτού του κτηρίου είναι μονόδρομη και καθορίζεται από την οργάνωση του κινήτου εξοπλισμού του.

Τα δύο κτήρια που περιγράφηκαν παραπάνω συγκροτούν το πιο ισχυρό μορφολογικά και το πιο φορτισμένο λειτουργικά σημείο σε όλη την έκταση της ζώνης επέμβασης. Είναι το σημείο-κλειδί του αστικού περιπάτου, το *σημείο χιάσματος όλων των ροών*. Πέρα από αυτό, οι κινήσεις, οι διαμορφώσεις και οι αρχιτεκτονικές επιλογές αποκτούν την ηπιότητα και τη χαλαρότητα που αρμόζει σε περιοχές δίπλα στη θάλασσα. Η στενή λωρίδα γης, που εισβάλλει αιχμηρή ως λιμενοβοραχίονας στη θάλασσα, φέρει την τελευταία κορύφωση σε έναν γραμμικό, μεγάλου ύψους φάρο στο βάθος της θάλασσας.

Είναι το *τελικό σήμα*, το τέλος της πορείας, εκεί που η πόλη έχει ξαναπλησιάσει τη θάλασσα.